

Я. Є. Сиротнікова,
здобувач кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ ЮРИДИЧНА ФІКЦІЯ, ПРАВОВА ФІКЦІЯ, ФІКТИВНА НОРМА, ФІКТИВНІСТЬ

Юридична фікція – категорія, що має давню історію та почала використовуватись ще римськими юристами. Між тим, в науці трудового права досі не існує єдиного розуміння сутності цього правового явища. Найчастіше, дослідники розглядають юридичну фікцію з точки зору її позитивного чи негативного прояву.

Наприклад, Панько К. К., критикуючи існуючі визначення правової фікції, пропонує розглядати її як прийом законодавчої техніки, який полягає у визнанні існуючим неіснуючого і навпаки, а також властивість норми права не відповідати потребам суспільства у процесі правотворчої чи правозастосовної діяльності. Вчений визначає фікцію як антипод закону [1, с. 461].

Танімов О. В, розглядаючи юридичну фікцію як універсальний техніко-юридичний засіб розробки та реалізації норм права, при цьому вказує на негативні прояви фікції, а саме фіктивні стани, фіктивні дії, фіктивні норми [2, с. 124, 171].

Не погоджуючись із «подвійним» підходом до розуміння юридичних фікцій, Бабаєв В. К. вказує про те, що фікції як техніко-правовий прийом необхідно відрізнити від фіктивності самого права. В обґрунтування вказаного твердження Бабаєв В. К. зазначає, що юридична фікція – засіб, що використовується законодавцем для виконання певних завдань правового регулювання. Вона містить нехай і хибне, однак допустиме у зв'язку із «крайньою необхідністю» твердження. Натомість фіктивна угода – явище у своїй основі протиправне, небажане для суспільства. Тому їх ні в якому разі не можна прирівнювати чи розглядати як різновид юридичних фікцій (як засобів нормотворчої техніки) [3, с. 30].

Фіктивний правочин характеризується тим, що сторони вчиняють такий правочин лише формально, усвідомлюючи заздалегідь, що він не буде виконаний. При вчиненні фіктивного правочину сторони мають інші цілі, ніж ті, що передбачені правочиною. При цьому, такі цілі можуть бути протизаконними, або фіктивний правочин може взагалі не мати правової мети. Фіктивним може бути визнаний будь-який правочин, якщо він не має на меті встановлення правових наслідків, незалежно від того, в якій формі його вчинено.

Таким чином, прояви фіктивних ситуацій в трудовому праві, таких як, наприклад, фіктивний трудовий договір чи фіктивний трудовий спір, не повинні ототожнюватись із прийомом (засобом) юридичної фікції. Остання на стадії правотворчості має на меті врегулювання суспільних відносин та заповнення певного сегмента у правовому полі, а на стадії правозастосування виражається в нормі права, що є правилом загальнообов'язковим до використання. Тоді як фіктивні явища є наслідком недобросовісних дій учасників відносин та деяких колізій в праві. Передбачена статтею 45 проекту Трудового кодексу України №1658 від 27.12.2014, підготовленого до другого читання 24.07.2017 можливість визнання трудового договору недійсним за рішенням суду, який укладено без наміру створити юридичні наслідки (фіктивний трудовий договір) не є прикладом використання засобу юридичної техніки – юридичної фікції [4]. Це норма, яка буде застосована до фіктивних дій учасників трудових відносин.

При цьому, юридичну фікцію, як категорію окрему, конструктивну, не слід ототожнювати із фіктивними нормами. Курсова О. О. застосовувала термін – «фіктивна норма» і визначала його зміст. Фіктивною нормою визначено різновид правотворчої помилки, що виникла внаслідок добросовісної помилки нормотворця, обумовленої неповнотою пізнання правових явищ або невідповідності конкретного правового веління основам ідеології держави, результатом якої є правова норма, що володіє формальною правовою можливістю. Визначено, що фіктивна правова норма набуває явного статусу, коли вона усвідомлюється як фікція, тобто положення, яке не відповідає реальності. Дослідник вказує, що норма права, сконструйована за допомогою фікції як засобу юридичної техніки, ззовні багато в

чому схожа з фіктивною нормою – і та, й інша закріплюють щось насправді не існуюче. Але вони кардинально розрізняються між собою за своїми властивостями. Фікція – це засіб юридичної техніки, покликаний сприяти найбільшій дієвості правової норми. І навпаки, основною властивістю фіктивної норми є її принципова нереалізованість в рамках певної сукупності умов даної системи [5, с. 65–66].

Ульяновська О. В. у дисертаційному дослідженні робить висновок, що категорії норма-фікція і фіктивна норма різні за змістом. На відміну від норми-фікції, фіктивна норма є результатом помилки. Норма-фікція закріплює неіснуючі факти або визнає існуючі факти неіснуючими з метою вдосконалення правового регулювання, а тому таке застосування спрямоване на досягнення ефективності регулювання. На думку вченої норму-фікцію і фіктивну норму можливо розглядати як два аспекти (позитивний і негативний) єдиного явища – правотворчості [6, с.47].

На противагу вищезазначеним позиціям, Марохін Є. Ю. визначив, що фікція – це прийом законодавчої техніки, являє собою ефективний інструмент в руках грамотного законодавця, який дозволяє досягнути найбільшої результативності правовій нормі, тоді як фіктивна норма є результатом помилки законодавця, що створив «недієздатну норму» [7, с. 43].

Видається, що фіктивна норма виникає не внаслідок застосування прийому юридичної фікції при її створенні, а внаслідок помилки законодавця, у зв'язку з цим вказана норма становиться нереалізованою та такою, що неможлива до застосування.

Також, неможливо не відмітити існування розбіжностей в науковій думці у використанні термінів юридична фікція та правова фікція.

Вчений Ішігілов І. Л. вважав вірним використання терміну юридична фікція, а не правова фікція, припускаючи її законність [8, с. 5].

Філімонова І. В. також вважає термін юридична фікція кращим, але з інших підстав, ніж Ішігілов І. Л. На думку дослідника, обсяг поняття юридична фікція ширший, тому що включає в себе не тільки прийом правомірної діяльності, але і прийом неправомірної діяльності [9, с. 146].

Між тим, обґрунтованою видається позиція за якою термін юридична фікція є виключно поняттям, що означає засіб (прийом) юридичної техніки, що використовується законодавцем в правотворчій діяльності та надає змогу створити конструкцію норми, побудувати її зміст. Тоді як створену за результатами застосування юридичної фікції норму доцільно на етапі правозастосування називати правовою фікцією.

При цьому, прийом неправомірної діяльності не охоплюється ні поняттям юридична фікція, ні поняттям правова фікція, оскільки є фіктивним явищем, яке не має нічого спільного з закріпленими в законодавстві нормами права, створеними за допомогою юридичної техніки із застосуванням юридичної фікції.

Таким чином, відмежування термінів юридична фікція, правова фікція, фіктивна норма, фіктивність допоможе уникнути помилок в правотворчості та правозастосуванні. Відмежування юридичної фікції як засобу юридичної техніки, без якого було б неможливо врегулювати цілий ряд відносин, що складаються чи можуть складатись між учасниками трудових відносин, від фіктивних дій учасників, значно покращить механізм правотворчості та правозастосування.

Література

1. Панько К. К. Юридические фикции в современном российском праве. *Проблемы юридической техники*: сборник статей / под. ред. В. М. Баранова. Нижний Новгород, 2000. С. 461.
2. Танимов О. В. Теория юридических фикций : монографія / отв. Ред. д.н.н. проф. Т.В. Кашанина Москва. Проспект 2016, 224 с.
3. Бабаев В. К. Презумпции в советском праве. Горький : Горьковская правда, 1974. 123 с.
4. Проект Трудового кодексу України №1658 від 27.12.2014, підготовлений до другого читання 24.07.2017. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Курсова О. А. Юридические фикции современного российского права: сущность, виды, проблемы действия. *Проблемы юридической техники*: сборник статей / под. ред. В. М. Баранова. Нижний Новгород, 2000. С. 451.
6. Ул'яновська О. В. Фікції в правовій системі України: дис. канд. юрид. наук. Одес. нац. юрид. акад. 2010. 215 арк.

7. Марохин Е. Ю. Юридическая фикция в современном российском законодательстве : дис. канд. юрид. наук. Сев.-Кавказ. гос. ун-т. Ставрополь, 2004. 196 с.

8. Ишлигов И. Л. Понятие юридических функций. *Сибирский юридический вестник*. 2007. № 1. С 3–7.

9. Филимонова И. В. Понятие юридической фикции: современные доктринальные подходы. *Право и жизнь*. 2013. № 175. С. 130–149.